

Поэтика сюжетов [1897-1903] // Веселовский А. Н. Историческая поэтика. – М., 1989. 6. Лотман Ю. М. Культура и взрыв // Лотман Ю. М. Семiosфера. – СПб., 2000. 7. Лотман Ю. М. Смерть как проблема сюжета // Лотман Ю. М. и тартуско-московская семиотическая школа. – М., 1994. 8. Ольховский В. С. Погребально поминальная обрядность в системе взаимосвязанных понятий // СА. — 1986. — №1. — С. 55–76. 9. Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17: Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 22-130. 10. Пропп В. Морфология волшебной сказки. – М., 2001. 11. Серль Дж. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17: Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 151-169. 12. Тамарченко Н. Д. Событие // Литературоведческие термины (материалы к словарю). Вып. 2. Коломна, 1999. 13. Толстой 1982 - Толстой Н. И. Из грамматики славянских обрядов // Шпрейтлікѣ. Труды по знаковым системам. 15: Типология культуры и взаимное воздействие культур. – Тарту, 1982. – С. 57-71. 14. Топоров В. Н. Странный Тургенев. М., 1998.

Марія ПОШИВАЙЛО (Київ)

АТРИБУТИ ГОНЧАРНОЇ КУЛЬТУРИ У ФОЛЬКЛОРНО-ІГРОВІЙ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано окремі твори українського дитячого ігрового фольклору, пов'язаний із гончарною культурою, прослідковано його зв'язок з традиційним побутом і одним із найдавніших в Україні виробничим заняттям. З'ясовано джерела походження деяких фольклорно-ігрових образів, розкрито їх символічно-смісловий зміст. Окреслено ареали поширення народних ігор з гончарними сюжетами й атрибутами на теренах України. Для порівняльного аналізу фольклорно-етнографічних явищ залучено іноетнічні фольклорні матеріали.

The article analyzes some works of the Ukrainian children games folklore connected to pottery culture, retraces its links with the traditional life and one of the oldest in Ukraine manufacturing craft. The author researches sources of some folklore and game images, reveals their symbolic and semantic content. Areas of folk games with pottery scenes and attributes location on the territory of Ukraine are outlined in the research. For a comparative analysis of folklore and ethnographic phenomena some ethnic folklore materials from abroad are used in the research.

Дитячий фольклор є одним із важливих компонентів традиційної культури українців. Звідси впливає його значення як унікального історичного джерела для вивчення етнічної культури.

У фольклористиці звично виділяють ігровий і неігровий дитячий фольклор з безумовним домінуванням першої групи. Одним із жанрів дитячого ігрового фольклору є власне ігри, що побутували в середовищі дітей і підлітків. У більшості випадків вони супроводжувалися не лише певними рухами, але й народною творчістю у формі лічилок, примовок, закличок, речитативів, віршів, які поставали словесним утіленням чи тлумаченням суті гри.

На створення й поширення фольклорних ігор впливали різноманітні регіональні й локальні етнічні, політичні, соціальні, економічні й культурні чинники. Не позбавлені вони й іноетнічних впливів і взаємовпливів. На їх

місцеву специфіку визначальною мірою впливало соціальне середовище, вихідцями з якого були носії дитячого фольклору.

Через ігрові правила, дії гравців засвоювалися основні суспільні уявлення про навколишній світ, економіку, культуру, релігійні уявлення, формувалися жіночий і чоловічий типи поведінки. Через ігрове дозвілля підростаючих поколінь відбувалася системна соціалізація наймолодших членів суспільства, підготовка їх до дорослого життя, ознайомлення й засвоєння типових життєвих ситуацій, стереотипів поведінки дорослих, а отже, й ефективна соціальна адаптація. Тобто гра була фольклорною формою підготовки до повноцінного включення в суспільне, виробниче, шлюбне й духовне життя в межах своєї групи. Ігри готували хлопців і дівчат до проходження обряду ініціації, під час якого дорослі випробовували їх на спритність, вправність, витривалість, логічне мислення, фізичну силу – тобто на готовність до самостійного життя. Вони були своєрідною програмою підготовки дітей до переходу в світ «дорослої» культури.

Дитячі ігри за своєю суттю є своєрідним відображенням світу дорослих. Вони повторюють дії, як побутового, так і соціального життя, трансформуючись, відповідно до дитячого світогляду й уявлень про навколишній простір. Таким чином, набуваються перші навички використання предметів домашнього вжитку, пізнаються функції тих чи інших речей.

Не менш важливою є дидактична й розвиваюча функції дитячих ігор. Розвиток полягає не лише в духовному збагачення чи набутті певних знань, але й у фізичному розвитку дитини, зміцненні її здоров'я. Ігри, супроводжувані фольклорними текстами, допомагали дітям опанувати лексичні й поетичні багатства рідної мови, засвоювати основні етноідентифікуючі поняття. Відомі російські фольклористи українського походження, брати Борис і Юрій Соколови *Брати-близнюки Юрій Соколов (1889–1941) і Борис Соколов (1889–1930) народилися в Ніжині, де їхній батько – Матвій Соколов – був професором російської словесності Ніжинського історико-філологічного інституту [див.: 9]* ще 1926 року в праці «*Поэзия деревни. Руководство по собиранию произведений усной словесности*» акцентували увагу на тому, що «*вести изучение произведений устного творчества, оторвав его от этнографической основы, не только не целесообразно, но фактически невозможно*» [16, с.134].

До драматичного різновиду дитячого фольклору відносяться ігри, які можуть бути ситуативними, сюжетними, хороводними, змагальними тощо. Особливістю ігрової культури є поєднання в ній різних жанрів дитячого фольклору у формі простих, доступних для розуміння образів і смислів, привабливих за поетичною формою й простих для запам'ятовування й багаторазового відтворення [див.: 10, с.7]. Вони є ефективним засобом розвитку моторики дитячого організму (спритності, сили, влучності, витривалості, координації рухів), розумових здібностей (аналітичного, логічного, творчого мислення, кмітливості, догадливості, пам'яті).

На відміну від дитячого фольклору, створеного дорослими для дітей, авторами ігор у більшості випадків були самі діти. Виникали вони

здебільшого під час їх групового спілкування й майже всі намагалися наслідувати дії дорослих. Тому зовсім не випадково в дитячих іграх відображалися професійні заняття дорослих, взаємини між людьми. Відповідно до розвитку економіки й технічного прогресу змінювалися й ігри, проте в багатьох із них впродовж тривалого часу продовжували жити давні світоглядні уявлення, вірування, рудименти звичаїв і обрядів дорослих. Майже завжди вони містять релікти втраченої для дорослих обрядовості. З огляду на це, вони й донині постають унікальним джерелом для реконструкції прадавньої духовної й матеріальної культури українців та інших народів світу.

Сучасні дослідження дитячого ігрового фольклору дозволяють виявляти все нові й нові аспекти традиційної культури дитинства. Для їх виявлення вчені активно залучають порівняльні матеріали з означеної проблематики у загальнослов'янському контексті.

З-поміж іншого, інформаційна складова фольклорних ігрових текстів містить основні відомості про гончарну культуру України. Це закономірно випливало з того факту, що на кінець XIX – початок XX століття в Україні налічувалося понад 700 гончарних осередків. Глина й глиняні вироби ще від доби неоліту були обов'язковою прикметою побуту кожної родини, внаслідок чого вони стали звичними атрибутами й дитячих ігор.

Упродовж тривалого історичного розвитку дитячий ігровий фольклор «наповнився» численними сюжетами, запозиченими з «дорослої» гончарної культури. Це прикметно, насамперед, для тих місцевостей в Україні, де було розвинене гончарство. Але не тільки, бо в кожному поселенні в повсякденному побуті широко використовували глину й глиняні вироби.

В ігровій культурі з елементами глини чи гончарних виробів виявлялися особливості жіночого й чоловічого начал у сімейному побуті, як і специфічні сфери розподілу родинних обов'язків між чоловіком і жінкою. Непоодинокими є сюжети наслідування побутового використання глиняних виробів, наділення їх надприродними властивостями, як вияв прадавньої фетишизації предметів.

На жаль, досі дитячий ігровий фольклор українців на предмет відображення в ньому гончарної культури вітчизняними фольклористами не вивчався. Тим часом, упродовж кінця XIX– XX століття в Україні під час фольклорних експедицій у різних регіонах країни було здійснено численні записи ігор з гончарськими мотивами. Серед відомих фольклористів-збирачів таких дитячих ігор необхідно згадати, передовсім, Петра Іванова [8], Єгора Покровського [12], Михайла Русова [14; 15], Ніну Загладу [7], Галину Довженок [6].

***

Для розуміння суті дитячого ігрового фольклору і ширше – фольклорного світобачення й етнічного уявлення про світ, важливо встановити логіку перетворення атрибутів матеріального світу в символічну картину пізнання, осмислення й відтворення дійсності.

У дитячому ігровому фольклорі глиняний посуд нерідко виступає символічним образом чи своєрідним ситуативним заміщенням (двійником)

дорослої людини в специфічно дитячому «світі». При цьому найяскравішим уособленням антропоморфізації глиняного посуду постає глечик. Саме в ньому, за народною лексикою, є майже всі ознаки будови людської постаті («шия», «горло», «тулуб», «вухо»). Через цю реально побутуючу форму посуду, за допомогою фольклорних асоціативних засобів, виконується ігрова програма соціалізації дітей і підлітків.

Глечики («гладишки», «кушени», «кушени») включаються в канву гончарських сюжетів у більшості дитячих ігор. Вибір саме цього виду глиняних виробів із багатого асортименту продукції українських гончарів XIX – початку XX століття був цілком закономірним явищем. Адже в традиційно-побутовій культурі України досліджуваного періоду, спеціалізованим посудом для тримання, кип'ятіння, заквашування молока були саме глечики. Фактично вони були головним посудом у процесі приготування й зберігання молочних страв для дітей, а тому, за ознакою безпосередньої причетності до традиційної дитячої культури, й стали головним атрибутом однієї з найбільш популярних народних ігор. Називалася вона **«Глечики»**.

1901 року дитячі ігри в Полтавщині досліджував відомий український етнограф і фольклорист Михайло Русов (1876–1909). Вони мали стати предметом доповіді на XII Археологічному з'їзді в Харкові. Усього таким чином було записано близько 120 дитячих ігор і зроблено майже 150 стереоскопічних світлин, що ілюстрували описаний ігровий процес. І донині ця збірка найповніше представляє дитячий ігровий фольклор Полтавщини [див.: 15; 1; 2].

Михайло Русов народився в родині Софії й Олександра Русових, які на той час мешкали у відомому гончарному осередку Чернігівщини – селі Олешні Городнянського повіту. Його дід – Федір Ліндфорс – заснував у селі гончарну навчальну майстерню (1895). Гончарство було близьке Михайлу Русову, а тому, вивчаючи в Полтавщині дитячий фольклор, зокрема народні ігри, він особливо ретельно фіксував вияви в них гончарної культури.

У записану дослідником гру **«Глечики» («Кувшини»)** грали як хлопці, так і дівчата 6-9 років. Суть гри полягає в наступному: *«Один играющий представляет «маты», другой «кота» (или «наймычку»), иногда ещё и «дочка», все остальные «глэчыкы», садятся рядом на землю, изображая кувшины с молоком, поставленные на полку. «Маты» уходит «на базар» и «кот», пользуясь её отсутствием, «пэрэвэртае глэчыкы». Все опрокидываются на спину, дрыгают ногами и, подражая звуку разлившегося молока, кричат: «буль, буль». «Маты» возвращается, всплескивает руками и, посадив всех опять на землю, гонится за «котом» [14, с.204]. Михайло Русов особливо наголошував, що *«игра очень распространенная»* й ретельно фіксував її локальні варіанти, що побутували в різних повітах Полтавщини. Зокрема:*

- у селі Єремівці Золотоніського повіту:
«наймычка» догоняет «маты» и говорит ей, что «кот» «глэчыкы попэрэвэртае»;
- у селі Снятин Лубенського повіту:
«наймычка» говорит: «мэни маты наказала глэчыкы попэрэвэртаты»

и опрокидывает сидящих на спину, затем опять говорит: «мэни мамы наказала уси глэчыкы зводыть» и ставит опять всех на землю лежащих»;

- у селі Грунь Зіньківського повіту:

«мамы» идут на базар, «кот» бежит за нею и просит плачущим голосом «визьмить и мэна на базар», но та не соглашается и гонит назад, кот говорит тогда: «тоди пиду уси глэчыкы полэрэвэртаю» и, бросившись на сидящих, переворачивает их на землю. Мать гонится за ним и кричит «я тоби задам, я тоби вси рэбра поламаю» [14, с.204].

Майже ідентичний текст під назвою «Глечики (кувшинчики)» зустрічається у фольклорних записах українського етнографа й фольклориста Петра Іванова, який у другій половині 1880-х років вивчав дитячий ігровий фольклор у середовищі дітей Куп'янського повіту Харківської губернії [див.: 8, с.60].

Про важливий виховний аспект цієї гри свідчить її поширення й далі Слобідської України, а саме – у дитячому фольклорі українських етнічних земель Кубані. Там вона мала таку ж назву – «Кувшинчики»:

«Выбираются котъ, мать и дочь; остальные играющие – кувшинчики. Кувшинчики сидят рядом; кот ходит, роняет и поочереди крадет их и кладет в отдельное место. Мать спрашивает у дочери: «где кувшинчики?» – Дочь отвечает, что отнесла их в погреб. Когда кот перетаскает все кувшинчики, то мать и дочь идут искать ихъ, находят их у kota и начинают гоняться за ним, а кот убегаает» [12, с.110].

Гру також зафіксовано у фольклорній традиції суміжних народів, зокрема в росіян. У них вона відома під різними назвами, залежно від адміністративного ареалу поширення: «Горшки» (Тверська губернія), «Криночки», «Сидячие Столбы» (Вятська губернія), «Глечики», «Горшки», «Кулики», «В кружок», «Колушки» (Астраханська губернія), «Столбы», «Ступы», «Дети» (Тульська губернія), «Гольши» (Симбірська губернія) [12, с.110]. Широкий номінативний ряд гри пояснюється тим, що частина вищезгаданих назв є локальними варіантами найменування глиняного молочного посуду, прикметними для різних етнічних груп у районах розвиненого гончарства. Там, де гончарство набуло незначного поширення й у господарстві використовували переважно дерев'яний посуд, гра отримала назви, не пов'язані з гончарною культурою («Ступы», «В кружок», «Колушки», «Столбы»). Дійство також виявляє значно нижчий розвиток традиційного гончарства у російських губерніях, де не всюди був у вжитку глиняний посуд. У тих місцевостях, де розвивалося гончарство, асортимент місцевих глиняних виробів не завжди був представлений глечиками, а тому його функцію виконували горщики.

Сюжетну подібність дитячих ігор, як і пісень різних народів світу, відомий український фольклорист і етнограф Микола Сумцов ще наприкінці 1880-х років пояснював тим, що «сходство это обусловлено главным образом, если не исключительно во всех случаях, сходством детского миросозерцания и детских потребностей» [17, с.4]. На перший погляд, сюжет дитячої гри лише обіграє, театралізує достатньо типовий домашній випадок, коли кіт чи наймичка перевертають глечик із молоком. Насправді ж,

гра передовсім утверджує провідну роль жінки (матері) в гармонізації внутрішнього простору будівлі, у відновленні порушеної рівноваги (перевертання глечиків), яка загрожує безпечній життєдіяльності сім'ї. Вона також учить дітей контролювати ситуацію в хаті, щоб подібне не повторилося. Водночас гра відображає й побутові звичаї зберігання глечиків з молоком: на полиці чи в погребі.

Звертає на себе увагу гендерний розподіл ролей: усі дійові особи діляться на дві основні групи: жіночу («*мати*», «*наймычка*», «*дочка*») й чоловічу («*глэчыкы*»), яких імітували головним чином хлопці. Гра має морально-повчальний аспект, особливо ж коли кіт слізно просить матір узяти його на базар, а та проганяє; наслідком грубої відмови стала помста у вигляді перевертання глечиків з молоком.

Одним із найґрунтовніших зібрань фольклорних текстів на тему дитячої ігрової культури другої половини XIX століття стала унікальна книга відомого російського дослідника й збирача дитячих ігор Єгора Покровського «*Детские игры, преимущественно русские*» (1887) [12]. Хоча вона присвячена «*преимущественно*» російським іграм, у ній достатньо багато польових матеріалів, зібраних на території України. Так, учений записав у Чернігівській губернії гру «*Кумки*». Її правила були такі:

«Дети более взрослые сажают в кружок маленьких детей, которые называются горшками, крыночками и т. д. Около каждого горшка становится мать, кум, кума, хозяин или сторож. К кому-нибудь из этих стоящих подходит водырь, находящийся вне круга, обыкновенно избираемый по жребию, и спрашивает стоящего, иногда, положивши руки на голову дитяти, оберегаемого им: «нет ли продажных горшков?» Или: «кума! продай дитя!» или «кум (или кума)! продай кола!» или «мать, а мать! продай дитя!» и т. д. Хозяин отвечает: «нет продажных!» – или: «кочерга со двора!», что означает ответ отрицательный. После того идет дальше к соседу с тем же вопросом; если последний желает дать ответ утвердительный, то он говорит водырю: «купи! что даешь?» Тот отвечает: «шильце, мыльце, белое белильце, белое полотенце!» Или: «шильце, мыльце, золотое зеркальце!» «Ладно! по рукам!» Оба ударяют по рукам, в знак того, что покупка совершена, и затем бегут в разные стороны вокруг круга. Кто первый прибежит к сидящему, тот и становится хозяином, а опоздавший делается водырем...» [12, с.110].

Як випливає із запису правил гри, у ній обігрується вже зовсім інша ситуація: не домашня, пов'язана з побутовим використанням глиняної посуду в домогосподарстві, а базарно-ярмаркова, головним дійством якої є купівля-продаж посуду. Головні дійові особи – маленькі діти – постають уособленням горщиків і глечиків, а підлітки – постають в іпостасі дорослих (мати, кум, кума, господар, сторож). Важливо, що в грі горщики й глечики обігруються також і як гончареві діти («*кума! продай дитя!*»; «*мать, а мать! продай дитя!*»), подібно до того, як у міфології багатьох народів світу, у тому числі в українській, верховне божество з глини створює «за образом і подобою» людей.

Асоціативно обігрується фольклорний образ кочерги: «*Хозяин*

отвечает: «нет продажных!» – или: «кочерга со двора!», что означает ответ отрицательный». У домашньому господарстві кочергу використовували для регулювання сили вогню в печі (пересування дров, розсування жару) під час приготування в горщиках страв. Сталий фольклорний вислів «кочерга со двора!» міг символічно означати її непотрібність у хаті, де немає печі, а отже, й глиняного посуду.

Фольклорний текст також відобразив давню форму натурального обміну глиняних виробів на збіжжя чи на якісь необхідні предмети побуту. У даному випадку, посуд пропонують обміняти на *«шильце»*, *«мыльце»*, *«белое белильце»*, *«белое полотенце»*, *«золотое зеркальце»*. Усі ці предмети є передовсім атрибутами жіночої сфери діяльності, а отже, як і в грі «Глечики» виявляють домінуючий «жіночий» мотив дитячої гри й рольову настанову на задоволення жіночих побутових потреб.

Однією із найпоширеніших ігор дітей була гра «Крем'яхи». Дослідники вважають її найдавнішою в людській цивілізації [4]. У ній використовували маленькі, оброблені по краях чи ні, **глиняні черепочки – «крем'яхи», «креймахи»**. Гра була переважно дівочою, хоча інколи до неї долучалися й хлопці. Діти сідали на землю в коло, брали 5 чи 7 крем'яхів та по одному підкидали їх догори. У цей момент намагалися схопити другий крем'ях із землі та підхопити тією ж рукою падаючий донизу.

У Полтавщині, підкидаючи креймах, гравець промовляв такі слова:

1. *«Підкидаймо вище вгору,*

Щоб не впав креймах додолю».

2. *«Креймах, креймах кольоровий,*

Підлітай повище вгору».

3. *«Баба свиней годувала, а дід погріб копав,*

Неглибокий, неширокий, щоб креймах не впав» [4, с.38].

Далі один крем'ях відкладали й підкидали той, що залишився у правій руці, а із землі підхоплювали третій крем'ях, і так, доки не переберуть всі черепочки. Потім усе починали спочатку, але вже підбирали не один крем'ях, а два. Гра переходила до іншого учасника, коли підкинутий крем'ях падав на землю чи порушувалися правила гри. Часто гра складалася з кількох етапів, які мали свої найменування: *«по одному»*, *«двійки»*, *«трійки»*, *«качка»*, *«селезень»*, *«покришечка»*, *«мисочка»*, *«молоточок»*, *«хліб у піч»* та інші [5, с.370-374; 8, с.39-40]. Якщо дівчина вела успішно гру, то інші гравці намагалися всіяко її розсмішити, щоб збити з пантелику, порушити ритм рухів, примовляючи при цьому:

«Йшла дячина та й сказала: «Зрадила!»,

Їхали попи та й сказали: «Не схопи!»

Їхав піп, а колісце в ямку – скік,

А крем'яшок із рук – пик!» [5, с.374].

Гра з черепками широко побутувала в різних куточках України. При цьому простежуються деякі відмінності в правилах гри й локальна варіативність її назв:

- Полтавщина – «Креймахи», «Кремки», «Крем'яхи», «Кремушки»;
- Харківщина – «Креймашки», «Креймахи», «Слишки»;

- Хмельниччина – «Камінці», «Камінчики», «Каниці», «Цвейлики», «Баби», «Гончики», «Кремушки», «Крем'яхи», «Кубики», «Лижки», «Одиначок», «Барди»;
- Тернопільщина – «Канички / Дзятки», «Камінчик», «Камінчики», «Камінці», «Розкиданка», «Фасольки», «Фасолька», «Шпак»;
- Вінниччина – «Барди», «Камушки», «Черепки», «Кури», «Квочки»;
- Чернігівщина – «Крем'яхи» [8; 11; 14, с.207].

Використання черепочків трапляється і в забавах, пов'язаних з хліборобською працею, де хлопці брали вогку землю з того місця, де молотили, «насилають її в черепочки, стискають і викладають – це хліб» [7, с.312]. Подібні дії прикметні й для ігор, що відображають основні життєві цикли людини (народження, одруження, смерть). Так, на імітованих похоронах ляльки, обід подавали в черепках чи склянках, насилаючи туди пісок, який був борщем, чи кашею (коливом) [7, с.312]. В одній із дитячих закличок, записаній у Волині, черепок виступає не посудом для їжі, а уподібнюється до гнізда чайки: «Кі-гі, чайка! Де твої яйця? На горбочку В черепочку. Хлопці горали, Яйця забрали» [6, с.102].

Глиняні вироби дитячи були головними атрибутами і в багатьох інших фольклорних дитячих іграх. Вони виконували у них як своє пряме функціональне призначення (посуд для приготування їжі, ємність для зберігання продуктів), так і набували функції ритуальних предметів, включених у контекст традиційної календарної обрядовості.

Яскравим прикладом такого використання є дитячі ігри-заклинання, ігри-заклички, спрямовані на зміну негативного впливу довколишнього природного середовища, а саме – на викликання чи припинення дощу. Загалом фольклорно-ігрові заклички сягають своїми коренями ще первісних уявлень давнього населення України, пов'язаних з вірою в надприродні сили й можливість впливу на них, здійснюючи ритуали жертвоприношення. Діти таким чином долучалися до створення сприятливих умов для життєдіяльності сільської громади, успадковували прадавні знання й вірування предків, утверджувалися в спроможності людини позитивно впливати на несприятливі природні явища.

Усі «дощові» заклинання/заклички починалися з традиційної вербальної закличної формули, що відповідає очікуваному кінцевому результату: «*Йди, йди дощику*» або ж «*Не йди, не йди дощику*».

Вважалося, що одного співу було недостатньо для досягнення мети, а тому група дітей розігрувала театралізовану сценку ритуального «*годування дощу*», підносячи до неба борщ у горщику й наспівуючи:

« <i>Дощику, дощику,</i>	<i>Вийдять мошки;</i>
<i>Наваримо борщuku</i>	<i>Останеться капля,</i>
<i>У зеленому горщuku;</i>	<i>Вийсть цапля;</i>
<i>Поставимо на горі,</i>	<i>Останеться кришка,</i>
<i>Вийдять комарі;</i>	<i>Вийсть мишка»</i> [7, с.334].
<i>Останеться трошки,</i>	

В українському дитячому ігровому фольклорі, у віршах-заклинаннях нерідко деталізується, яким мав бути горщик, а саме: «*новим*», або «*зеленим*», або «*полив'яним*». Вибір нового горщика був пов'язаний з

уявленнями про ритуальну чистоту, а отже, й магічну силу глиняного посуду, щойно виготовленого, який ще не був у вжитку. Ще більшою магічною силою наділяли горщик, облитий поливою, склоподібне покриття якого асоціювалося з небесною вологою. Особливо сильним впливом на природні явища наділявся посуд, покритий зеленою поливою. І не лише тому, що він був мало поширеним із-за дороговизни приготування й випалювання, але й з огляду на те, що, за народними уявленнями, «*магічний зв'язок обраного кольору з рослинністю підсилював ритуальну дію жертвовної страви*» [13 с.287-288].

Згадування в заклінальних віршах представників верхнього, середнього й нижнього світів (птахів, комах, повзунів тощо) також було своєрідним жертвоприношенням духам неба, землі й підземелля, які мали допомогти в отриманні / припиненні дощу.

У деяких варіантах фольклорних заклінань дощові хмари порівнюються з яйцем, де воно тріскається (тобто хмари розходяться) і з'являється сонце:

<i>«Дощику, дощику,</i>	<i>Яйце трісне,</i>
<i>Наваримо борщику</i>	<i>Сонце блисне,</i>
<i>У зеленому горщику;</i>	<i>Ключик, замочок,</i>
<i>Яйце кине,</i>	<i>Шовковий платочок»</i> [7, с.334].

Дощ у ігрових заклінаннях постає немовби живою істотою, з якою діти встановлюють обрядовий контакт. Тому вони переповнені радісними емоціями, переживаннями, бажанням задобрити всі природні створіння, які живляться небесною вологою. Заклінання вселяють у дітей віру в їхню спроможність досягати певної мети, переконують, що вони – творці власного добробуту.

У другій половині 1880-х років Петро Іванов записав гру «*Шкопирть*», поширену в Куп'янському повіті Харківської губернії. У ній теж засвідчено особливий сакральний статус страви в полив'яному горщику. Гравець, який закинув палицю найдалі, тер палицями всіх гравців спину того учасника, чия палиця впала найближче. При цьому приказував: «*Сморщику, сморщику! Звари мені борщику, в полив'янім горщику!*», а тоді питав: «*Чи почухати, чи побити?*». Той, хто лежав горілиць, повинен був вгадати, кому належить палиця, якою торкалися його спini. Лежачий називав імена гравців, їм роздавали палиці й гру починали знову [8, с.20]. Прохання переможця «*зварити борщику в полив'янім горщику*» було таким же процесом задобрювання, як і в грі заклінання дощу, тільки вже спрямованим не до надприродних сил, а до однолітка гравців. У цій рольовій трансформації ритуального обряду від звернення до божества до промовляння до дитини / підлітка наочно виявився процес історичної нівеляції прадавніх світоглядних уявлень, своєрідної десакралізації первісних язичницьких релігійних уявлень, перетворення їх ритуальних дій на формулу «*відкупного*», «*задобрювального*» спілкування з представниками своєї етнічної групи, з односельцями, з однолітками.

Отже, дитяча фольклорно-ігрова культура українців – це багатий матеріал для пізнання не лише світу дитинства, але й «*дорослого*» життя. Через гру формується менталітет, набувається життєво-необхідний досвід, який згодом постає обов'язковою складовою соціалізованої особистості.

Цією статтею, здійсненим аналізом окремих фольклорних творів кінця XIX – XX століття тільки започатковується системне вивчення зазначеної в заголовку теми. Подальше дослідження українського дитячого ігрового фольклору на предмет відображення в ньому гончарної культури дозволить ще глибше пізнати історичні культурні традиції українців, джерела формування їх етнічної самобутності.

Література

1. Аксьонова Наталя. Михайло Русов та його «Игры детей в Полтавщине» // Народна культура українців: життєвий цикл людини: Історико-етнологічне дослідження. У 5-ти томах / За науковою редакцією доктора історичних наук, професора Марини Гримич. – К.: Дуліби, 2008. – Т.1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. – С.212-213.
2. Аксьонова Н.В. Міфo-ритуальні основи дитячих ігор (на матеріалах Слобожанщини кінця XIX – початку XX століття) : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.05 / Аксьонова Наталя Володимирівна. – К.: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України, 2006. – 209 арк.
3. Борисенко Валентина. Ніна Заглада // Народна культура українців: життєвий цикл людини: Історико-етнологічне дослідження. У 5-ти томах / За науковою редакцією доктора історичних наук, професора Марини Гримич. – К.: Дуліби, 2008. – Т.1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. – С.396.
4. Гейко А., Гаєриш П. Застосування оброблених уламків глиняного посуду доби пізньої бронзи – раннього заліза (за матеріалами Більського городища) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.37-44.
5. Дзиґа: Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги / Композиція Петра Черемського. Укладачі: Віктор Семеренський, Петро Черемський. – Харків: Друк, 1999. – 528 с., кол. іл.61.
6. Довженко Г.В. Український дитячий фольклор (віршовані жанри). – К.: Наукова думка, 1981. – 172 с.
7. Заглада Ніна. Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старосілля // Народна культура українців: життєвий цикл людини: Історико-етнологічне дослідження. У 5-ти томах / За науковою редакцією доктора історичних наук, професора Марини Гримич. – К.: Дуліби, 2008. – Т.1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. – С.214-395.
8. Иванов П. Игры крестьянских детей в Кулянском уезде / Сост. П.В.Иванов ; авт. предисл. Н.Ф.Сумцов. – Харьков: Типография К. Счасни, 1889. – 84 с.
9. Иванова Т.Г. Братья Соколовы // <http://www.kenozerjelive.ru/ivanova-sokolovy.html>
10. Левчук Я.М. Традиційний український дитячий фольклор: когнітивні можливості формування світогляду: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / 10.01.07 /. –К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – 17 с.
11. Матеріали навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: вип. 3. Народні дитячі ігри і забави пастухів Поділля та околиць / упор.: В.В. Щегельський. – Кам'янець-Подільський: ПП „Медобори-2006”, 2011. – 360 с.
12. Покровский Е.А. Детские игры преимущественно русские. (В связи с историей, этнографией, педагогией и гигиеной). – М.: Типография А.А.Карцева, 1887. – 368 с.
13. Пошивайло Олесь. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна. – К.: Молодь, 1993. – 408 с.
14. Русов М. Игры детей в Полтавщине // Народна культура українців: життєвий цикл людини: Історико-етнологічне дослідження. У 5-ти томах / За науковою редакцією доктора історичних наук, професора Марини Гримич. – К.: Дуліби, 2008. – Т.1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. – С.190-211.
15. Русов М. Игры детей в Полтавщине // Центральний державний історичний архів України в Києві. – Оп.1.– Ф.2017. – Од. зб. 967.
16. Соколовы Б. и Ю. Поэзия деревни: Руководство для собрания произведений устной словесности / Б. и Ю. Соколовы. – М. : Новая Москва, 1926. – 256 с.
17. Сумцов Н.Ф. Предисловие 1 // Иванов П. Игры

крестьянских детей в Купянском уезде / Сост. П.В.Иванов; авт. предисл. Н.Ф.Сумцов. – Харьков: Типография К. Счасни, 1889. – С.3-8.

Катерина РАДОЧИН (Kuie)

**ФОНЕТИКО-ФОНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
СТИЛІСТИКИ АНДАЛУЗЬКОГО ФЛАМЕНКО**

У статті досліджено фонетико-фонологічні особливості андалузького фламенко на основі "Colección de Cantes Flamencos" Antonio Machado y Alvarez як яскравого прикладу відповідного діалекту (*hablas andaluzas*), що має низку особливостей, серед яких найбільш частотними є *seseo*, *yeísmo*, втрата приголосних звуків між голосними, субституція /v/ на /b/, /l/ на /r/, аспірація іспанської хоти та аче (/j/, /h/) тощо.

Ключові слова: seseo, yeísmo, фламенко, стилістика, діалект

The article describes the phonetic-phonological features Andalusian flamenco based «Colección de Cantes Flamencos» Antonio Machado y Alvarez. as sacral appropriate dialect (hablas andaluzas), with its own characteristics, among which the most frequent are seseo, yeísmo, loss of consonants in intervocalic position, substitution /v/ on /b/, /l/ to /r/, aspiration of the Spanish jota and ache (/j/, /h/), etc.

Keywords: seseo, yeísmo, flamenco, stylistics, dialect

Звернення дослідників до питань вивчення форм та жанрів фольклору значною мірою зумовлено своєрідною активізацією наукового вивчення соціокультурних кодів, закладених в народній пам'яті, етнічних коренів, що дозволяє не лише зрозуміти історію, але знайти адекватні способи та шляхи адаптації етносу до вимог сучасності.

Складність трансформаційних процесів, що відбуваються в світі, доступність завдяки засобам масової інформації негативних зразків поведінки, руйнівні впливи їх на свідомість також зумовили об'єктивну потребу в комплексному науковому аналізі прихованих можливостей основних принципів традиційної, фольклорної традиції. Когнітивні функції національного фольклору вироблялися протягом віків і давали позитивні результати. Тому фіксація, дослідження і використання цих функцій є надзвичайно актуальним сьогодні, що й пропонується у статті на матеріалі андалузького фламенко.

Мистецтво андалузького фламенко – це цілий світ, який має свою історію, свою мову, свої особливості. Передусім, слід зрозуміти, що запальні танці з трояндами в зубах призначені для туристів і з істинним фламенко мають мало спільного. Музика фламенко, по суті, несе в собі більше суму, ніж радості. Це «крик душі, одягнений у форму пісні». Іспанський письменник Фелікс Гранде охарактеризував фламенко так: «Немов луна печалі й боротьби далекого минулого, пісні фламенко; музика гітари фламенко і відточені, надзвичайно експресивні рухи танцю фламенко втілили страждання і гордість знедоленого народу» [4].

«Мова є одним з видів суспільної діяльності, нерозривно пов'язаним зі суспільною свідомістю та людським спілкуванням» [5]. Діалектичні принципи аналізу мовного матеріалу, що витікають з цієї тези, – системність,